

Наталія СТИХУН,

orcid.org/0000-0003-0725-5586

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри театральної режисури

Рівненського державного гуманітарного університету

(Рівне, Україна) super.teatr@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ АКТОРА ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються аспекти театрального мистецтва у формуванні професійної майстерності актора в умовах художньо-естетичної діяльності сьогодення. Досліджується процес розвитку здібностей, навичок, умінь актора засобами театрального мистецтва та їх вплив на особистісне зростання в режисерському поступі. Розкривається значення використання театральних технологій як засобу вдосконалення акторської творчості артиста.

Для розвитку професійних навичок актора були проаналізовані засоби виконавського мистецтва (театральна гра, імпровізація, інсценування, мізансцена, слово, культура мови й техніка, сценічна мова, жести, міміка й пантоміма, акторська техніка, артистизм) та особливості їх використання. Окреслено можливості екстраполяції досвіду розвитку професійних навичок актора засобами виконавського мистецтва відповідно до сучасної освітньої системи. Були уточнені категоричні та концептуальні рамки дослідження, включаючи такі поняття, як «професійна майстерність», «професійна майстерність актора», «театральне мистецтво», «засоби театрального мистецтва» тощо.

Було виявлено, що поняття «професійна майстерність» трактується як сукупність знань, умінь, навичок, професійного досвіду та творчого натхнення, які представляють ступінь кваліфікації, рівень особистих знань та навичок творчої діяльності. Професійні уміння актора – це комплекс тих особистих особливостей, які представляють ступінь його кваліфікації, рівень знань та навичок акторської майстерності, повна реалізація, особистісне самовираження у професійній діяльності. Театральне мистецтво поєднує в собі різноманітні виразні, художні й описові засоби, створює образи, розвиває мовлення, мислення, регулює поведінку тощо.

Ключові слова: *засоби театрального мистецтва, професійна майстерність актора, творча діяльність, удосконалення, художній процес.*

Nataliia STYKHUN,

orcid.org/0000-0003-0725-5586

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Theater Directing

Rivne State Humanities University

(Rivne, Ukraine) super.teatr@ukr.net

FORMATION OF THE ACTOR'S PROFESSIONAL SKILL BY MEANS OF THEATER ART IN THE CONDITIONS OF CREATIVE ACTIVITY

The article deals with aspects of theatrical art in forming the professional skill of an actor in the conditions of artistic and aesthetic activity of today. The process of development of the abilities, skills, ability of the actor by means of theatrical art and their influence on personal growth in the director's performance. The importance of using theatrical technologies as a means of improving the actor's creativity is revealed.

Means of performing arts (theatre play, improvisation, staging, mise en scene, word, language culture and technique, stage speech, gestures, facial expressions and pantomime, actor technique, artistry) and features of their use were analyzed for artist professional skills development. The possibilities of experience extrapolation of actor professional skills development by means of performing arts are outlined according to the modern educational system. Categorical and conceptual framework of the study was clarified including such notions as professional skills, actor professional skills, performing arts, means of performing arts etc.

It was discovered that the notion of professional skills was interpreted as a body of knowledge, skills, abilities, vocational experience, and creative inspiration that represent the degree of qualification, level of personal knowledge and skills in vocational activity. The notion of actor professional skills is a complex of those personal features that present degree of his or her qualification, level of knowledge and skills in acting; the highest level of acting, demonstration of actor personal creative energies; full realization, personal self-expression in vocational activity. Performing art combines opportunities of many expressive artistic and descriptive means, creates the images, develops speech, thinking, regulates behavior etc. The specific feature of performing arts is life representation with the help of actors' performance in front of spectators.

Key words: *means of theatrical art, professional skill of the actor, creative activity, performing, artistic process.*

Постановка проблеми. Сучасний стан соціально-політичної, економічної нестабільності в суспільстві створює негаразди соціально-економічного, психолого-педагогічного, професійного характеру у сфері театрального мистецтва. Така ситуація породжує психологічні, економічні бар'єри, які сприяють обмеженню методичного оснащення художнього процесу, а також зменшенню рівня кваліфікаційної компетентності актора, а саме використання ним інноваційних технологій та методик щодо використання засобів театралізації у творчій діяльності артиста.

Звісно, через це ускладнюється особистісно-ціннісний, творчий, художньо-естетичний розвиток артиста. Тому нині, незважаючи на всі негаразди в суспільстві, акторам конче необхідно розвивати свої творчі, когнітивні, гностичні здібності, образно-творче, раціонально-логічне (абстрактне), логіко-синтетичне мислення й емоційно-чуттєву сферу, сформуванню морально-естетичні, духовні та національні цінності засобами театрального мистецтва.

Вирішення цієї проблеми залежить від розуміння актором характерних особливостей, які притаманні театральному мистецтву, а саме: воно синтетичне, має в основі акторську та режисерську специфіку, виразні засоби та техніку мовлення (голосомовний тренінг); осмислення принципів, прийомів, форм, методів, технологій використання театрального мистецтва у творчій діяльності; вивчення розвитку професійної майстерності актора засобами театрального мистецтва в історичному поступі, на основі якого можна вдосконалити професійний рівень артиста, його естетично-художню, мовленнєву, театральну культуру, зокрема покращити формування моральної і психологічної готовності до застосування техніки та методики театральної педагогіки в акторській практиці.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що сучасне суспільство ставить якісно нові вимоги до професійної майстерності артиста, а саме: спрямування до активних пошуків новітніх методів, засобів, прийомів, технологій театрального мистецтва; вплив на розвиток креативних здібностей актора; модернізація сучасної театральної сцени, її творчого процесу в художньо-естетичному вихованні глядачів.

Аналіз досліджень. Достатня кількість наукових праць присвячена вивченню формування професійної майстерності актора засобами театрального мистецтва. Вагомий внесок зробили такі корифеї театрального мистецтва та науковці, як К. Станіславський, В. Немирович-Данченко,

В. Мейерхольд, Є. Вахтангов, М. Чехов, Л. Курбас, В. Яхонтов, М. Кнебель, С. Гіппіус, Б. Захава, Г. Крісті, Р. Товстоногов, А. Ефрос, А. Гончарова, Р. Черкашин, Н. Баженова, І. Зязюн, В. Василенко, О. Бганко, І. Наливайко та ін.

Мета статті – вивчення процесу формування професійної майстерності актора засобами театрального мистецтва, зокрема його здібностей, навичок і умінь у творчій діяльності сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Театральне мистецтво, яке досліджує специфіку театру через сценічну дію, фізичну і психічну змістовність акторської творчості, торкнулося основних питань професійної майстерності актора.

Концептуальні підходи до використання театрального мистецтва у професійній діяльності актора знайшли своє відображення в різноманітних аспектах творчості: як засіб розвитку творчого потенціалу (Ю. Азаров, Р. Баталов, В. Загв'язинський, Г. Падалка, Л. Рувинський та ін.); як засіб розвитку духовності (П. Єршов, І. Зязюн, Г. Переухенко, Л. Чуриліна й ін.); як засіб розвитку мовленнєвої виразності (З. Савкова, А. Гладишева, Ю. Єлісовенко, А. Капська тощо).

Варто зауважити, що теоретичні і практичні надбання театрального мистецтва сприяють творчому спрямуванню актора до професійної майстерності й удосконаленню її в умовах сьогодення та формуванню готовності артиста до інноваційної діяльності, розвитку його професійних здібностей, умінь і навичок спілкування з глядачем. Варто підкреслити, що К. Станіславський значну увагу приділяв розвитку природних обдарувань та здібностей. Він на запитання «Що таке талант?» відповідав: «Це щаслива комбінація багатьох творчих здібностей людини у поєднанні з творчою волею» (Станіславський, 1958: 300). Театральний педагог перелічує основні творчі здібності актора: «спостережливість, вразливість, пам'ять (афективна), темперамент, фантазія, уява, внутрішні і зовнішні впливи, перевтілення, смак, розум, відчуття внутрішнього і зовнішнього ритму й темпу, музичність, щирість, безпосередність, самовладання, спритність, сценічність» (там само). І додає: «Необхідні виразні дані, щоб втілювати творіння таланту, тобто необхідний хороший голос, виразні очі, обличчя, міміка, лінія тіла, пластика» (Станіславський, 1958: 301).

Формування професійних здібностей актора – процес багатогранний, оскільки потрібно оволодіти теоретичними положеннями театрального мистецтва, постійно забезпечувати розвиток артистичних умінь, таких як евристичність,

бачення, емоційність, зібраність, спілкування, діапазон голосу і творчість.

Отже, доцільно було б розглянути характеристику основних компонентів артистичних умінь, які необхідні в театральній діяльності:

1) бачення (творча уява) – вміння відтворювати запропоновані обставини, образи, явища, події і підпорядковувати їх заданій умові, включення в дію елементів власне створених картин;

2) евристичність – здатність зберігати запропоновані автором деталі для створення цілісного образу, характеру, ситуації;

3) емоційність – здатність переключатися з одного стану в інший, виражати власне ставлення до оточення, відгукуватися на реакцію глядачів, створювати достовірний, внутрішній стан – «правду життя»;

4) творчість – створення оригінального образу й характеру;

5) зібраність (внутрішній контроль) – правдивість відображення змісту; підпорядкування деталей головному – підтексту; вміння тримати увагу;

6) рухливість (інтонаційна гнучкість) – свобода в інтонаційній варіативності, використання засобів пластико-мімічної виразності та інтерпретаційна гнучкість (Кособуцька, 2006: 137).

На думку А. Капської, артистичні вміння – це багатопланова структура в діяльності творчої особистості актора, яка забезпечує емоційно-образний і емоційно-вольовий вплив на глядача за допомогою техніки, технології, культури мовлення (Капська, 1997; Кособуцька, 2006: 318). Усі ці компоненти впливають на розвиток артистичних умінь актора та вдосконалення його мовленнєвого спілкування. Наявність сформованих артистичних умінь в актора свідчить про його психологічну готовність до ефективної мовленнєвої діяльності за допомогою засобів театрального мистецтва.

Одним із засобів, що сприяють формуванню комунікативних здібностей актора, є драматизація, яка тісно пов'язана з його професійною діяльністю. Драматизація є одним з ефективних засобів формування пізнавальної активності, оскільки дає змогу залучити артистів до продуктивної творчої діяльності, де вони виступають, з одного боку, як виконавці, а з іншого – як художники, композитори, режисери загалом.

Драматизація дає змогу активно включати в процес формування особистості актора суміжні театру види мистецтв – музику, хореографію, живопис та інші засоби впливу на його свідомість. Вихід на інтегрування пов'язаний із можливістю театру як моделі світу загалом, що проектує все-

редині себе не тільки множину структур людських стосунків, але й потенційний рух до відновлення порушених зв'язків: буття і людини, суспільства й особистості та ін.

Цей засіб допомагає, передусім, розвитку творчого потенціалу особистості, здатності розуміти іншого, емоційної виразності, культури почуттів, дає змогу акторові оволодіти «біомеханікою», покращити координацію моторної поведінки, повністю підкорити свою моторну поведінку вираженню певного змісту акторського впливу, зробити його автоматичним, перетворити техніку спілкування на внутрішню потребу. Усе це впливає на активне формування перцептивних, пластичних, логічних, дискурсивних та експресивних умінь артиста, що є його основою комунікативних здібностей.

Дослідження науково-теоретичних праць свідчить, що під час спілкування актора на сцені відбувається комунікативний взаємозв'язок із глядачем. Виникає співпереживання в глядача. Актор виступає як активатор співпереживання і «заражає» (термін запозичений із театральної педагогіки В. Немировича-Данченка) глядачів проблемою, спільним пошуком. Театральний режисер В. Немирович-Данченко говорив: «Я весь час вживаю слово «заразливо», тому що всякий талант – і письменницький, і акторський – полягає саме в здатності заражувати інших людей своїми (поки будемо їх так називати) «переживаннями». Це і є талант, крім «даних» – сценічних чи несценічних» (Немирович-Данченко, 1952: 200). Співпереживання, викликане в глядачів актором, впливає й на самого артиста. Це, до речі, одна з найважливіших ознак, якщо не закономірностей, роботи актора на сцені.

Тому для актора важливо постійно вдосконалювати свою професійну майстерність за допомогою принципів театральної дії, її законів. У цьому може добре прислужитися система театрального діяча К. Станіславського, який розглядає театральну творчість через органічну природу людини-творця, актора. У ній вперше вирішується питання свідомого оволодіння підсвідомим, довільним процесом творчості, виявом таланту особистості в мистецькій діяльності. Стосовно системи К. Станіславського російський театральний педагог М. Чехов зазначав: «Система навчає актора пізнавати, як свої особисті, так і загальнолюдські недоліки, і боротися з ними. <...> система – це епоха в історії театру» (Чехов, 1986: 34). «Система К. Станіславського – це не лише наука про акторську творчість, а й наука про те, як, спираючись на об'єктивні закони, вирощувати, розви-

вати, збагачувати різноманітні здібності і не лише сценічні. Вона є вагомим засобом підвищення «коефіцієнту корисної дії» всякого обдарування» (Зязюн, Сагач, 1997: 102).

Науковець М. Лазарев досить детально обґрунтовує значення системи К. Станіславського для формування професійної майстерності актора. Дослідник справедливо зазначає: «Система Станіславського – це не тільки театральна теорія, це й загальнопедагогічне вчення, бо вона досліджує природу творчого комунікативного впливу людини на людину або групу людей, пояснює генезис творчого самопочуття і шляхи її удосконалення та розвитку. <...> Якщо почуття актора, митця, вченого – головна рушійна сила розвитку носія цих почуттів, і тих, до кого вони звернені, то як їх викликати в процесі творчої роботи над образом ліричного героя у п'єсі? На ці драматичні запитання чи не першим у світі дав справді геніальну відповідь К. Станіславський – відштовхуватися в акторській роботі не від свого самопочуття, не від психічного стану, що слабо, а то й зовсім не підпорядкований нашій свідомості й волі, а від логіки фізичних дій, яка при оптимальній її побудові впливає на підсвідомість, рефлекторно викликає логічну низку почуттів, насамперед, у самого артиста, а потім і в слухачів» (Лазарев, 2001: 225).

Дехто з науковців вбачає в системі Станіславського лише елементи внутрішнього й зовнішнього самопочуття як головні впливові чинники актора. Проте уважний аналіз основних підходів до розв'язання проблеми Станіславським, особливо в роботі актора і режисера над роллю, дає підставу звернути увагу на іншу основоположну тенденцію, яка уособлює закономірність функціонування мистецтва (театрального, музичного, хореографічного), в основі яких – людське спілкування. Йдеться, передусім, про фізичну дію (Педагогічна майстерність, 2004: 93).

Таким чином, логіка фізичних дій у поєднанні із засобами театральної педагогіки допомагає акторові тримати свою правильну поведінкову активність (без «м'язового затиснення») перед слухачами. Тому для досягнення найвагомшої естетичної впливовості, усвідомлення мистецької значущості поведінкової активності артиста перед аудиторією варто відштовхуватися не від самопочуття, не від психічних станів, переважно не підвладних волі й свідомості, а від логіки фізичних дій. Правильне її здійснення може рефлекторно відтворювати й відповідну їй логіку почуттів, впливати на психіку і підсвідомість.

К. Станіславський, розуміючи дії як єдність фізичного і психічного, не виокремлює елементів

внутрішньої чи зовнішньої, тілесної чи душевної поведінки виконавця дії, а передбачає їх континуумність, цілісність, а отже, і поєднання методу та відповідної акторської техніки. Саме тому майстерність актора визначається трьома взаємозумовленими складниками: теорією, технікою і методами роботи над матеріалом, його організації і впровадженням у дію (Педагогічна майстерність, 2004: 94).

Якщо теорію можна опанувати порівняно легко і швидко, то методом і технікою варто оволодівати поступово, поетапно, напруженим тренуванням як основою професійної підготовки актора. Систематичним тренуванням техніку необхідно доводити до рівня підсвідомої, рефлекторної діяльності. У зв'язку із цим головне завдання актора полягає в тому, щоб постійно працювати над собою, виховувати потребу систематичного самовдосконалення. Особливо це стосується професійної майстерності (там само).

Розвиток професійної майстерності артиста значною мірою залежить від його творчого самопочуття. К. Станіславський, наприклад, вбачав основу своєї системи у формуванні відповідного сценічного самопочуття актора. Найбільше йому заважають незадовільне самопочуття і напруженість. Особливо порушують органіку творчої природи м'язове напруження, своєрідна судова м'язів, які значно погіршують здатність мислити і заважають вияву естетичних почуттів. Тому таким важливим для артиста є м'язове розслаблення. Досягти його допоможуть лише спеціальні тренування, а саме психотренінг з акторської майстерності (методичні рекомендації «Тілесно-орієнтована психотехніка» за розробкою психологів В. Березкіної-Орлової, М. Баскакової) та голосомовний тренінг зі сценічної мови (за методичними рекомендаціями З. Савкової, А. Гладішевої) (Березкіна-Орлова, Баскакова; Гладішева, 1996; Савкова, 1975).

Варто зауважити, що театральне мистецтво за своєю природою є мистецтвом суспільним, тобто не може існувати без глядачів, які створюють навколо вистави певне суспільне середовище. Сцена і глядач спільно оцінюють явища дійсності. Зрозуміло, що театр досягає своєї естетичної мети тільки у тому випадку, коли те, що він пропонує глядачам, є для них внутрішньо важливим.

Таким чином, театральне мистецтво сприяє концентрації особливої уваги та чутливості до вчинків інших людей у житті, розвитку вміння бачити, розуміти мету і значення різноманітних дій людини. Саме тому, чим змістовнішою є виконувана на сцені п'єса, багатшими і яскравішими

характери дійових осіб, тим більше актори дізнаються не лише про її героїв, але і взагалі про життя, людей, час, в якому вони живуть, тим повнішими стають їхні уявлення про багатоманітність засобів виразності внутрішнього духовного світу людини.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що теоретичні та прак-

тичні надбання театрального мистецтва сприяють удосконаленню режисерських здібностей в актора, знань про самого себе та виробленню на цій основі індивідуальних програм особистісно-професійного зростання, форм взаємодії, умінь та навичок спілкування, творчого підходу до своєї професійної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березкина-Орлова В. Б., Баскакова М. А. Телесно-ориентированная психотехника актёра (методические рекомендации к проведению тренинга). URL: many_books.org/auth/8464/book/16541/berezkina-orlova_v/telesno-orientirovannaya_psihotehnika_aktera/read/4.
2. Гладышева А. О. Сценична мова. Дикційна та орфоепічна нормативність. Навч. посібник. Київ : КДІТМ, 1996. 204 с.
3. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії. Навч. посібник. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
4. Капська А. Й. Педагогіка живого слова. Навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 140 с.
5. Кособуцька Г. П. Основи педагогічної майстерності: навч.-метод. посібник [модульний варіант]. М-во освіти і науки України, РДГУ. Рівне : [РДГУ], 2006. 356 с.
6. Лазарев М. О. Мистецтво актора і вчителя: спільне та відмінне. *Педагогічні науки: з наук. праць*. Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. С. 220–230.
7. Немирович-Данченко В. И. Театральное наследие / В 2 т. Сост. ред., примеч. В. Я. Виленкин. Статьи. Речи. Беседы. Письма. Москва : Искусство, 1952. Т. 1. 442 с.
8. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін., за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
9. Савкова З. В. Как сделать голос сценическим. Москва : Искусство, 1975. 172 с.
10. Станиславский К. С. Начало сезона / Собр. соч.: в 8 т. Москва; 1958. Т. 5. С. 300–301.
11. Чехов М. Литературное наследие: в 2-х т. Москва : Искусство, 1986. Т. 2 : Об искусстве актёра. С. 34–39.

REFERENCES

1. Berezkina-Orlova V. B., Baskakova M. A. Telesno-orientirovannaya psihotehnika aktYora (metodicheskie rekomendatsii k provedeniyu treninga) [Body-oriented actor psychotechnics (guidelines for training)]. URL: many_books.org/auth/8464/book/16541/berezkina-orlova_v/telesno-orientirovannaya_psihotehnika_aktera/read/4. [in Russian].
2. Hladysheva A. O. Stsenichna mova. Dyktsiina ta orfoepichna normatyvnist [Stage language. Diction and orthoepic normativity]. Navch. posibnyk. Kyiv : KDITM, 1996. 204 s. [in Ukrainian].
3. Ziaziun I. A., Sahach H. M. Krasa pedahohichnoi dii [The beauty of pedagogical action]. Navch. posibnyk. Kyiv : Ukrainko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu, 1997. 302 s. [in Ukrainian].
4. Kapska A. I. Pedahohika zhyvoho slova [Pedagogy of the living word]. Navch.-metod. posibnyk. Kyiv : IZMN, 1997. 140 s. [in Ukrainian].
5. Kosobutka H. P. Osnovy pedahohichnoi maisternosti [Fundamentals of pedagogical skill]: navch.-metod. posib.: [modulnyi variant]. M-vo osvity i nauky Ukrainy, RDHU. Rivne : [RDHU], 2006. 356 s. [in Ukrainian].
6. Lazarev M. O. Mystetstvo aktora i vchytelia: spilne ta vidminne [Actor and teacher art: common and excellent]. *Pedahohichni nauky: z nauk. prats*. Sumy : Sum DPU im. A. S. Makarenka, 2001. S. 220–230. [in Ukrainian].
7. Nemirovich-Danchenko V. I. Teatralnoe nasledie [Theatrical heritage] / V 2 t. Sost. red., primech. V. Ya. Vilenkin. Stati. Rechi. Besedy. Pisma. M. : Iskusstvo, 1952. T. 1. 442 s. [in Russian].
8. Pedahohichna maisternist [Pedagogical skills]: Pidruchnyk / I. A. Ziaziun, L. V. Kramushchenko, I.F. Kryvonos ta in., za red. I. A. Ziaziuna. 2-he vyd., dopov. i pererobl. K. : Vyshcha shkola, 2004. 422 s. [in Ukrainian].
9. Savkova Z. V. Kak sdelat golos stsenicheskim [How to make a voice stage]. M. : Iskusstvo, 1975. 172 s. [in Russian].
10. Stanislavskiy K. S. Nachalo sezona [Season start] / Sobr. soch.: v 8 t. M.; 1958. T. 5. S. 300–301. [in Russian].
11. Chehov M. Literaturnoe nasledie [Literary heritage]: v 2-h t. M. : Iskusstvo, 1986. T. 2: Ob iskusstve aktYora. S. 34–39. [in Russian].